

AZERBAJCAN'DA PARA REFORMU

Dr. Osman Nuri Aras
Qafqaz Üniversitesi – Bakü / Azerbaycan
onaras@qafqaz.edu.az

Giriş

Bir paranın sahip olması gereken temel ve klasik fonksiyonlar; hesap birimi (değer ölçüsü) olarak kullanılması, alışverişlerde değişim (mübadele) aracı olması ve servet biriktirme (tasarruf) aracı olmasıdır. Finansal piyasaların gelişmesine paralel olarak günümüzde geleneksel fonksiyonları dışında modern fonksiyonlarından da bahsedilmektedir.

Para birimlerinin fonksiyonlarını yerine getirememesine enflasyon ve devalüasyon başta olmak üzere etki eden gelişmeler nedeniyle zaman zaman ülkeler para reformu yapmaktadırlar.

Günümüze kadar 50 farklı ülkede paradan 3, 5, 6 12 gibi çeşitli sayılarda sıfır atma şeklinde para reformuna gidilmiştir. Sözkonusu ülkelerde paradan sıfır atılması Arjantin, Meksika, Peru, Polonya, Bulgaristan ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi, enflasyona karşı öncelikle bir başarı kazanılması ve fiyat artış hızlarının sıkı para politikaları ile düşürülmesi sonrasında bırakılırken, Brezilya, Bolivya, İsrail, İzlanda, Moldova ve Polonya'da ise para reformu dezenflasyon politikaları ile birlikte eş anlı olarak uygulanmıştır.

Öte yandan ortak para birimi Euro'ya geçiş amacıyla, Euro bölgesinde yer alan Avrupa ülkelerinde ise para biriminin tamamen değiştirilmesi şeklinde bir reform gerçekleştirilmiştir.

7 Şubat 2005 tarihinde "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Para Biriminin Nominal Değerinin ve Değer Ölçüsünün Değiştirilmesi Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Fermanı"¹ ülke Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından imzalandı.² İmzalanan Ferman doğrultusunda 1 Ocak 2006 tarihinden itibaren ülke para birimi, yeni Manat olarak ve 1 yeni Manat 5000 eski Manat'a eşit olacak şekilde değişmiş olacaktır.

'1 yeni Manat = 5000 eski Manat' şeklinde bir değişim, sadece sıfır atılması şeklinde gerçekleştirilen Türkiye'deki para değişimine göre amaç ve içerik bakımından daha geniş kapsamlıdır.

Aşağıda Azerbaycan özelinde parasal reformun gerekçeleri, fayda ve maliyetleri, zaman ve uygulaması ile başarı şartları incelenecektir.

¹ Azerbaycan'da Cumhurbaşkanı, kanunlardan sonra, bakanlar kurulu kararlarından ise önce gelen ve "ferman" olarak adlandırılan kararlar alma yetkisine sahiptir.

² 'Azerbaycan Respublikasında Pul Nişanlarının Nominal Deyerinin və Qiymetler Miqyasının Değişdirilmesi (Denominasiyası) Haqqında Azerbaycan Respublikası Prezidentinin Fermanı', 7 Fevral 2005. Bkz: <http://www.nba.az/az/denom/president.shtml>.

A - Para Reformunun Temel Gerekçeleri

Azerbaycan'da para reformunun temel gerekçeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Enflasyon

Para biriminin satın alma gücünün enflasyonist süreç içerisinde düşmüş olması, para değişiminin temel gerekçelerinin başında gelmektedir.

Yüksek enflasyonun varlığı, en iyi kullanılan para birimlerinin zamanla ortadan kalkmasından anlaşılır. Yüksek enflasyon altında uzun dönem yaşayan bir ülkenin para birimi kendisinden beklenen temel fonksiyonları yerine getiremez hale gelir. Enflasyonist ortamda para birimi, sağlıklı bir değer ölçüsü olamaması nedeniyle halkın gözünde düşer. Farklı para birimlerinin mili para biriminin yanısıra ülkede kullanılmaya başlaması ise para ikamesi ya da dolarizasyon olarak adlandırılmaktadır. Bu durum para politikasının da ülkede etkinliğini azaltan ve daha fazla belirsizleştiren bir sonuç doğurur.

Para biriminden sıfır atma, daha çok yüksek enflasyonu önlemeye yönelik istikrar programı uygulayan bir çok gelişmekte olan ülkede uygulanmıştır. Dünyadaki örneklerine bakıldığında, paradan sıfır atılması genellikle bir istikrar programıyla birlikte gündeme gelmiş ve farklı enflasyon oranlarında sıfır atma operasyonu gerçekleştirilmiştir.

Enflasyon ile kavram olarak Azerbaycan halkının tanışması 1990'lı yılların başında olmuştur. Birlik ülkeleri arasında ekonomik bağımlılığın var olduğu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasının ardından işletmelerin faaliyetlerinin durması, toplam arzın önemli oranda düşmesine ve sonuçta enflasyonun yükselmesine neden olmuştur.

Halkın elindeki mal stoklarını piyasaya sürmesi ile toplam talebin bir ölçüde karşılanması nedeniyle 1990-91 yıllarında daha sonraki yıllara göre enflasyon oranı aşağı seviyede seyretmiştir. Ekonomide fiyat kontrollerinin kaldırılarak fiyatların göreceli serbestleştirilmesi ve dönüşüm sürecinin ilk dört yılında yaşanan savaş nedeniyle kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak ortaya çıkan kamu açıklarının açık finansman yöntemi ile finanse edilmesi fiyat artışlarının önemli oranda yükselmesine neden olmuştur.

1994 yılına kadar para arzında dikkate alınan bir göstergenin olmaması ve bütçe açıklarını gidermek için devamlı para emisyonuna başvurulması, Manat'ın sürekli değer kaybederek hiper enflasyon sürecine girilmesi sonucunu doğurmuştur. Yine yaşanan enflasyonist süreçte Rusya-Çeçenistan savaşı nedeniyle kuzey demir yolu hattının kapanması ile ithalattaki düşüş ve dış ticaret ile ilişkili bazı mali kurumların uygulamaları da etken olmuştur.³

Bu yükselişte Milli Banka'nın (ülke Merkez Bankası) müdahalesi ile beraber Azerbaycan Manatı'nın ABD Doları'na karşı değer yitirmesi ve tüketim malları tercihlerinin ithalata yönelmesi de etkili olmuştur.

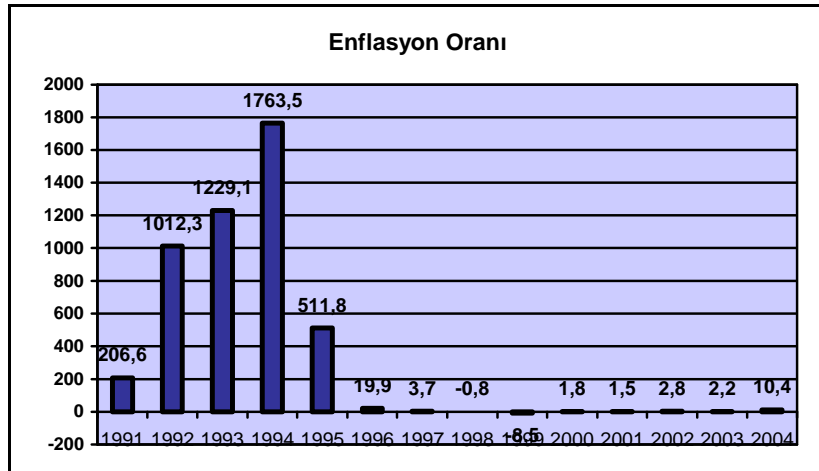
Kısaca SSCB'nin dağılmasının ardından devralınan ve yaşanan ekonomik sorunlar ve savaş ekonomisi nedeni ile enflasyon oranları dört haneli rakamlara

³ Nesimi Kamalov, "1990-2000 Yılları Arasında Azerbaycan'da Enflasyon", *Journal of Qafqaz University*, Number 6, Fall-2000, ss.67-70.

yükselmiştir. 1992-94 yıllarında dört haneli rakam olarak gerçekleşen enflasyon %1763.5 ile 1994 yılında en yüksek düzeye ulaşmıştır. 1994 yılı Mayıs ayında gerçekleştirilen ateşkes ve alınan tedbirler ile birlikte 1995 yılından itibaren enflasyon düşüş eğilimi göstermeye başlamakla birlikte yine de %511.8 gibi yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir.

IMF ile birlikte hazırlanan kalkınma programlarının ilki ile başlayan sıkı para politikası uygulamaları sonucu 1996 yılından itibaren, enflasyonun tehlikeli boyutlarda olmasından ekonomiyi kurtaracak şekilde, fiyatlar gelen düzeyinde istikrar sağlanmıştır. Dolayısıyla hükümetin, Dağlık Karabağ savaşı ile ilgili olarak Ermenistan'la ateşkesin sağlanmasının ardından uygulamaya koyduğu istikrar programı yüksek enflasyona son vermiştir. İstikrar programının kararlı bir şekilde uygulamasının sonucu olarak 1997 yılında enflasyon oranı tek haneye düşmüştür.⁴

1999 yılının ikinci yarısından itibaren uygulanmakta olan sıkı para politikasında yumuşamaya gidilmesi sonucu 1998-99 yıllarında deflasyonun yaşandığı ülkede 2000 yılından itibaren fiyatlar genel düzeyinde artış gözlenmeye başlamıştır. 2004 yılın da ise %10.4 olarak gerçekleşen enflasyon oranı, böylece dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır. Söz konusu enflasyon oranı, yıl içinde petrolün fiyatındaki yükselme ve bölgede Euro'nun yükselmesi ile açıklanmaktadır.

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Komitesi (ARDSK) Yayınları.

1992 yılından 2004 yılına gelindiğinde Manat 10 bin kat değer yitirmiştir. Azerbaycan, diğer Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile mukayese edildiğinde makroekonomik göstergeler bakımından daha önde ve iyi durumda olmasına karşın, para biriminin uluslararası değeri bakımından, Türkmenistan'dan sonra en aşağı yerde bulunmaktadır. Bu ise ülkenin reel ekonomik potansiyeli hakkında yanlış düşüncelere neden olmaktadır.

1996'dan itibaren ülkede sosyo-ekonomik istikrar ile birlikte başlayan kalkınma sürecine rağmen yüksek enflasyon nedeniyle Manat'ın düşük nominal değeri muhasebe

⁴ Osman Nuri Aras, *Azerbaycan Ekonomisi Makroekonomik ve Sektörel Analiz*, Kafkasya Araştırmalar Merkezi Yayınları, Bakü, 2003, ss.49-50.

sisteminde, istatistiklerde, işletmeler ve bankalararası işlemlerde zorluklara neden olmaya başlamıştır.

Azerbaycan'da 1992 yılında dolaşıma sürülen Manat'ın mübadele aracı olarak kullanılmaya başladığı ilk bir kaç yıl içerisinde ciddi değer kaybetmesi sonucu, her yönüyle yeni olan ve henüz yeni dolaşıma sürülen para birimine güvensizliğin oluşması nedeniyle, daha sonra enflasyon kontrol altına alınmış olmasına rağmen, yerli para birimine karşı güven sağlanamamıştır.

Ülkenin ekonomik performansı gözönünde bulundurularak, gerçekleştirilecek parasal reformla, değer kaybetmesi sonucunda ülke para birimine kaşı oluşan olumsuz bakış açısının değiştirilmesi, böylece Manat'ın kendinden beklenen fonksiyonlarını en etkin bir biçimde yerine getirmesi amaçlanmıştır.

2. Devalüasyon

Bağımsızlığını kazanmasının ardından "Ruble Bölgesi"nden çıkan Azerbaycan, milli paranın tedavülüne ilişkin kabul edilen kanunun ardından, Kasım-1992'de ülkede milli para birimi olarak "Manat"ı tedavüle çıkarmıştır. Azerbaycan milli para birimi, ilk aşamada Rusya'nın para birimi Ruble ile birlikte tedavülde olmuştur. Hükümetin serbest piyasa ekonomisine geçileceğini ve özelleştirmeyi Manat ile yapacağını açıklamasının yanı sıra toplam hacminin piyasada az olması sonucu ilk zamanlar değerini koruyan Manat, ithalatın önemli bir kısmının Ruble ile yapılmak mecburiyetinde olması ve ithalatın yapıldığı ülkelerde, özellikle Rusya'da fiyatların liberalleşmeye paralel olarak yükselmesi sonucunda, 1993 yılının ortalarında Ruble karşısında değer kaybetmeye başladı. Yine 1993-94 yıllarında bankacılık sektöründe yaşanan iflaslar ve Manat'ın değer kaybedeceği endişesi başta dolar olmak üzere para ikamesine neden olmuştur.⁵ İki para biriminin mübadele aracı olarak kullanılması, ödemeler sisteminde, dış ticaret bilançosunda bazı problemlere neden olurken, ülkede yaşanan ekonomik buhranın derinleşmesine de etkide bulunmuştur.

Nihayet Manat 1994 yılından itibaren ülkedeki tek resmi ödeme aracı olmuştur. 1994'de "Döviz Kuru Düzenlemeleri Hakkında (Valyuta Tenzimlenmesi Haqqında)" kanununun kabul edilmesi ve 1995'de anti-enflasyonist para ve kredi politikasının uygulanmaya başlanması sonucu 1996 yılının Mayıs ayından itibaren Manat değer ve itibar kazanmaya başladı. İlk yıllarda enflasyon, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık gibi sebeplerle ABD Doları karşısında hızla değer yitirse de, 1995 yılından sonra ülkede gerçekleştirilen ekonomik tedbirler ve sıkı para politikası neticesinde döviz kurunda fazla bir dalgalanma olmamıştır.

Milli Banka'nın politikaları ve bunu destekleyen petrol anlaşmaları ile Manat, Amerikan Doları karşısında 1998 yılına kadar bir miktar değer kazanmıştır. Ancak 1999 yılından itibaren efektif döviz piyasasında Manat'ın değeri aşağı düşürülmüş ve Azerbaycan'ın ticari rekabet şansı artırılmaya çalışılmıştır.

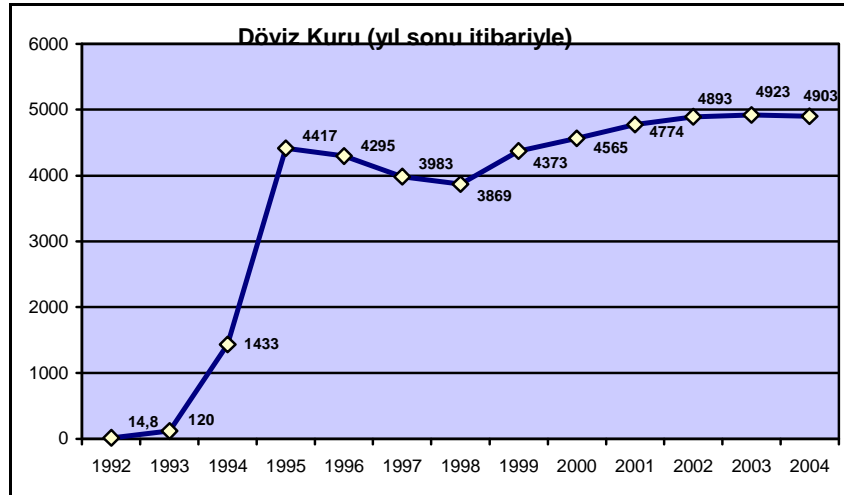
1997-98 yıllarında yabancı sermaye girişindeki artışlar nedeniyle Manat, Amerikan Doları karşısında değer kazanmıştır. Aşırı değerlenen para biriminin yanı sıra 1998 yılında yaşanan Rusya krizinin de etkisiyle ihracat gelirlerinde önemli miktarlara varan azalmalar yaşanmıştır. 1999'un ikinci yarısında, 1995 yılından itibaren uygulanmakta

⁵ C. Şerifov, "Azerbaycanda Valyuta Bazarının Müasir Veziyyeti ve Onun İnkişaf Perspektivleri", *Azerbaycan 21. Esrin Astanasında*, Azerbaycan İmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı, 1998, ss.551-552.

olan para ve döviz kuru politikalarında yumuşama ile birlikte yeniden döviz kuru yükselmeye başlamıştır.⁶ 1999 yılının ortalarından itibaren dalgalı kur rejimine geçilmiş, ulusal para birimi ABD Doları karşısında %7 oranında devalüe edilerek ihraç ürünlerine rekabet üstünlüğü kazandırılmaya çalışılmıştır. Kısaca 1999'daki mali istikrar, sıkı para politikası ve devalüasyon ile Manat güç kazanmış ve istikrar kavuşmuştur.

Manat'ın devalüasyonu nedeniyle ihraç malları dışarıda ucuza, içeride ise pahalıya tüketilmeye başlanmıştır. Ayrıca ithal hammaddeye dayalı ihraç ürünlerinin maliyeti artmış, bir başka deyişle, ithalat pahalı yapıldığı için ihracat yoluyla elde edilen döviz geliri, parası Manat'a karşı değer kazanan ülkelere geri gitmeye başlamıştır.

2000-2003 yılları arasında yumuşak bir devalüasyona uğrayan Manat'ın 2004 yılında ise bir miktar değer kazandığı görülmektedir. Manat'ın değer kazanmasının nedenleri ise şöyle açıklanabilir: 2004'te tedavüldeki para kütlesi %31 faiz artarken ülkeye büyük hacimde döviz girişi döviz kurlarına etki etmektedir. Petrol ve doğal gaz üretiminin artması ve GSMH'daki artışla birlikte ülkeye döviz girişi daha da artacaktır. Bunlar ise Manat'ın değer kazanmasına neden olacaktır.

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Komitesi (ARDSK) Yayınları.

Kısaca, ülkenin bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda ülkede dolaşıma sürülen ülke para biriminin diğer ülke para birimleri karşısındaki değeri, o dönemde meydana gelen askeri, siyasi, sosyal ve iktisadi krizlerin etkisiyle, kısa dönem içerisinde hızla düşmüştür. Ardından ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler ise ülke para biriminin genel kabul gören para birimlerine yakın bir kurda değere sahip olması için elverişli bir ortam yaratmıştır. Dolayısıyla, ekonomik açıdan para reformunun amaçlarından biri de Manatın reel alım gücünü yansıtan döviz kurunu temin etmektir.

3. Para İkamesi

Para ikamesinin varlığı da parasal reformun en önemli nedenlerinden biridir.

Para ikamesi süreci, bir ülkenin parasına olan güvenin sarsılması sonucu, ülkedeki ekonomik birimlerin yaptıkları işlemlerde, kendi paraları yerine başka bir ülke parasını

⁶ Kamalov, s.72.

kullanmaları ile başlar. Başlangıçta gayrimenkul ve diğer bazı taşınmazların alımında ve kiralamalarda yabancı para değişim birimi olarak kullanılır. Yerli paranın tüm işlevlerinde çöküş olur. Paranın değer biriktirme, hesap birimi ve değişim aracı olma işlevlerinden yalnızca sonuncusu bir parça kalır. En son halkada da yabancı para yerli paranın yerine kullanılır hale gelir ve piyasada iki para aynı anda tedavül eder bir duruma gelir. Çoğunlukla kullanılan yabancı para dolar olduğundan literatüre bu ekonomik olay dolarizasyon olarak geçmiştir. Dolayısıyla dolarizasyonun para ikamesinin son halkası olduğu söylenebilir.⁷

Henüz dolaşıma sunulduğu ilk yıllarda ülke para birimine karşı güvensizlik, yerli para biriminden kaçışı, bir başka ifade ile dolarizasyon sürecini başlatmıştır. Halkın Manat'tan kaçışının, soğumasının daha doğrusu Manat'ı ülke içinde, başta tek değer ölçüsü olmak üzere, tüm fonksiyonlarıyla tek bir para birimi olarak kabul etmeyip başta dolar olmak üzere başka para birimlerini fonksiyonel olarak kullanmasının temel nedeni ülkede ilk yıllarda yaşanan enflasyonist süreç olmuştur.⁸

Yabancı paraya yönelişin önemli seviyelere ulaşması ile ülke para birimi daha çok küçük hacimli ticari işlemlerde mübadele aracı olma konumuna gelmiştir.⁹ Kanuni engellerin varlığına rağmen, uzun süredir gayri menkullerin, otomobillerin v.b. satışı dolarla gerçekleştirilmektedir. Ülkede mevduatların %80'inin dolar olarak gerçekleşiyor olması da para ikamesinin yüksek düzeyde olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla yapılan reformla ekonomide dolarizasyonun önlenmesi, Manat'ın itibarının artırılması amaçlanmaktadır.

4. Üretim Maliyetinin Artması

Paranın devir hızının yükselmesi (ekonomik birimlerin enflasyon nedeni ile elinde banknot tutmak istememesi ve mevcut banknotların ekonomide hızlı dolaşımı), paranın üretim maliyetini yükseltmiştir. Metal paranın olmaması da banknotları daha büyük hacimde kullanmayı gerektirmektedir. Bu ise banknotların eskimesi ve aşınması ile sonuçlanmaktadır. Aşınan ve eskiyen banknotların ise piyasadan toplanarak yenileri ile değiştirilmesi daha kısa dönemde olmakta, bu da para emisyon maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır.

Dünya tecrübesinde her 10 yılda bir değişmesine karşın, dolaşım sunucu banknotların keyfiyet kaybına uğraması nedeniyle, Azerbaycan'da banknotlar her 4-5 yılda bir yenilenmektedir. 2005-2006 yılı itibarıyla de büyük hacimde Manat'ın değiştirilmesi gerekmektedir.

Kısaca yüksek enflasyon nedeniyle yüksek dolaşım sayısı ve daha çok vezne işlemine tabi tutularak yıpranan banknotların toplanması ve yerine yenilerinin dolaşıma sunulması, daha yüksek üretim maliyeti ve daha yüksek operasyon riski demektir.

5. Para Politikasının Etkinsizliği

Ekonomide milli para biriminin fonksiyonlarını yerine getirememesi sonucu ülkede dolarizasyonun varlığı, para politikasının etkinliğini de azaltmaktadır. Para,

⁷ M. İlker Parasız, *Kriz Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996, ss.24-26; Osman Nuri Aras, *Para Talebi Para İkamesi ve Finansal Gelişme*, Qafqaz Üniversitesi Yayınları, Bakü, 2000, s.146.

⁸ Osman Nuri Aras, "Azerbaycan İktisadiyatında Ehtimal Olunan Problem: Pul Evezi", *Azerbaycan İktisadiyatında Strateji Problemleri adlı Konferans Materyalleri*, Bakı, 14-15 Mart 2002, ss.315-318.

⁹ Ülviyye Esedzade, "Azərbaycan Manatı Bugün Daha Çox Xırda Ticarətdə İstifadə Olunur", *525.nci Gazet*, 19.02.2005.

devletler için en önemli iktisat politikası aracıdır. Bu aracı da devlet adına kullanabilen tek organ Merkez Bankası'dır. Hiçbir Merkez Bankası büyük küpürlü (bol sıfırlı) banknot basma yönünde emisyon politikası yürütmek istemez. Bunda genellikle nesnel makro ekonomik ve sosyo-politik koşullar rol oynamaktadır. Kağıt para üzerinde yazılı rakam ne kadar büyürse ekonomideki aksaklık ve paranın değerinin düşmesi o ölçüde artmaktadır.

Dolayısıyla istikrar politikasında para politikası araçlarından maksimum seviyede faydalanabilmek için de para reformu önem arz etmektedir.

6. Muhasebeleştirme ve Manevi Değer Problemleri

Bol sıfırlı rakamlar, parasal değerlerin yazılması, ifade edilmesi gibi ticari ilişkilerin hemen her adımında çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Kullanılan bilgisayar muhasebe paket programlarında sıfırlar hem hesaplamada sorun olmakta hem de görüntü kirliliği yaratmaktadır.

Azerbaycan'da halk arasında sıfırların kullanımdan kaldırılması ise para birimlerinin, üzerindeki tarihi şahsiyetler veya tarihi eserlerle ifade edilmesi gibi ilginç yolla ve farklı bir biçimde çözümlenmiştir. Mesela; 500 Manat '1 Nizami', 1000 Manat '1 Memmet', 10000 Manat '1 Şirvan' olarak adlandırılmaktadır. Bu ise hem tarihi şahsiyet ve eserlere karşı, hem de para birimine karşı verilmesi gereken manevi değer ve itibarın yıpratılması demektir.

B - Para Reformunun Muhtemel Faydaları

Bağımsızlığın kazanıldığı tarihten 2005 yılına kadar geçen süreçte ülke para biriminin değerinde meydana gelen değişme karşısında, ekonomide sağlanan elverişli ortamdan alınan cesaretle yerli para biriminin değişiminin olası faydaları şöyle sıralanabilir:

1. Paranın ülke içinde ve dış dünyadaki ekonomik itibarı önemli ölçüde artacaktır.

Para değişimi ile ülke para biriminin değerinin Euro ve Dolar'a yaklaştırılması da hedeflenmektedir. Böylece milli para birimi hemen hemen Dolar'a eşit bir alım gücüne sahip olacaktır. Bu da para ikamesine karşı mücadele hedefini taşımaktadır. Ancak böyle bir adımın ülke para biriminin dolara endekslenmesi şeklinde değerlendirilmesi ve düşünülmesi doğru değildir.

2. Ülkede özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan ve dört haneye ulaşan enflasyon karşısında değer kaybeden Manat'tan sıfır atılması, devam eden enflasyon politikalarıyla desteklendiğinde, bu olumlu psikolojik etkinin piyasalara güven vermesi ile belirsizliğin azalması ve para birimine güvenin oluşması, ülkede yerli para birimi ile uzun vadeli yatırımlara ortam oluşturacaktır.

3. Yerli paraya güven duyulmasıyla birlikte Merkez Bankası'nın etkin para politikası uygulamasını engelleyen yabancı paraya yönelim süreci durdurularak tasarruf aracı olma, borç verme ve alma işlemlerinde Manat daha yoğun kullanılacaktır.

Sadece sıfır atmanın ötesinde bir parasal reform ile yani ekonomik ilişkilerde ve hesaplamalarda 5 rakamının psikolojik tesirinin giderilmesi ile ülke parasının alım gücünün dolara yaklaştırılması, böylece ekonomide para ikamesi sürecinin azaltılması

hatta durdurulması amaçlanmaktadır. Sonuçta Manat, para birimi olarak ülkede temel ve modern fonksiyonlarını daha sağlıklı ve verimli bir şekilde yerine getirecektir.

4. Mikroekonomik bakımdan ise para reformunun etkisi şöyle ifade edilebilir: Manat fonksiyonel boyutlu bir para birimi olarak değer kazanacak, imajı-itibarı yükselecektir. Toplumun ülke parasına olan güveni oluşmaya başlayacak, insanların "güçlü paraya sahip olma" duygusu, onların ekonomi politikalarına ve kurumlara olan güvenini arttıracaktır.

5. Parasal tutarların ifadesinde pratik yararlar sağlayacak, rakamlar, daha anlaşılır hale gelecek, bankacılık ve muhasebe sisteminde hesaplamalar sadeleşecek, böylece muhasebe kayıtları kolaylaşacak, teknik ve operasyonel sorunlar azalacaktır. Yani değerindeki kayıpla muhasebe hesaplarında daha fazla işgücü harcanması ve meydana gelen hatalar ve zaman kaybı önemli ölçüde azaltılmış olacaktır.

6. Enflasyonun tek hanede devam etmesi halinde uzun süre, küpür kompozisyonunda değişiklik yapılması gerekmeyecektir. Böylece banknot üretim maliyeti azaltılarak, para basımında ortaya çıkan maliyetlerden önemli tasarruflar sağlanacaktır.

7. Dolaşımdaki banknot kalitesi iyileştirilecektir: Alınacak önlemlerle yeni banknotların taklit edilmemesi noktasında güvenilirliği, Eoru'dan geri kalmayacaktır. Banknotların taklit edilmemesi için 4 farklı açıdan kontrolü mümkün olacaktır. Halk, ticari kurumlar, bankalar paraların sahte olup olmadığını belirleyebileceklerdir. Para değişiminin teknik açıdan üstünlüğü dolaşıma metal paraların bırakılacak olmasını da kapsamaktadır. Metal paralar, banknotların uzun süre dolaşımda kullanılması ve taklit edilmemesi bakımından da önem taşımaktadır. Metal paraların dolaşım ömrü banknotlara göre 4 kat uzun olacaktır.

8. Yeni banknotların dizaynında hem estetik hem de uluslararası standartlara uygunluk da dikkate alınmıştır.

Yeni Manat'ın dizaynı için açılan ihaleye, Euro'nun hazırlanmasında ilk iki yeri alanlar da dahil olmak üzere, 6 farklı uzman katılmıştır. İhaleyi ise Euro'nun dizayn eden uzman kazanmıştır.¹⁰

Estetik açıdan daha çağdaş, aşınma ve yıpranmaya karşı daha dayanıklı bir paranın hazırlanması amaçlanmıştır.

Yeni banknotlar öncekilerden hacimce büyük olacaktır. Kepikler ise beyaz ve sarı renkte hazırlanacaktır.

Yeni Manat'ın iki yıllık yapılan çalışmalar sonucunda belirlenen dizaynında, tarihi şahsiyetlere ve tarihi abidelere yer verilmiştir. Genel olarak yeni dizaynda Azerbaycan'ın tarihi, kültürel, ekonomik, boyutları ve uluslararası ilişkilerdeki yeri, önemi, entegrasyon seviyesi ile çağdaş dünyanın bir parçası olduğu daha iyi şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır.

9. Tarihi şahıs ve eserlerin itibarı iade edilmiş olacaktır. Toplumsal değerlere gösterilen daha doğrusu gösterilmesi gereken saygının bir gereği olarak, 'Nizami', 'Memmet', 'Şirvan' olarak tanımlanan para birimleri üzerindeki Nizami Gencevi ve Mehmet Emin Resulzade gibi tarihi şahsiyetlerin ve Şirvan Şahlar Sarayı gibi tarihi eserlerin itibarının iadesi de para değişimi ile sağlanmış olacaktır.

¹⁰ Ülviyyə Esedzade, "Yeni Manatın Dizaynını Avronu Hazırlayan Mütexassis Verib", *525.nci Gazet*, No:26 (1883), 10. 02.2005.

10. Yeni Manat'ta Haydar Aliyev'in resminin yer alacak olması ise, ülke yönetimine uzun yıllar en üst seviyede katkıda bulunan ve ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasi politikalarının fikir mimarı olarak görülen Haydar Aliyev'in devlet felsefesinin kalıcılığına ve unutulmazlığına katkıda bulunacaktır.

C – Parasal Reformun Muhtemel Maliyetleri

Para reformundan ortaya çıkabilecek olası faydaların yanı sıra bir takım maliyetlerden ya da problemlerden de söz edilebilir.¹¹ Yeni paranın dolaşıma çıkması ile birlikte ekonomik birimler değişik açılardan ve farklı düzeylerde etkileneceklerdir. Yeni paranın tüketici üzerindeki etkileri ise daha çok psikolojik ve biraz da nostaljik nitelikte olacaktır. Yeni paranın halk üzerindeki asıl etkisi, her bireyde farklı düzeyde olabilecek psikolojik niteliklerdir.¹²

1. Enflasyonist Etki

Para biriminden sıfır atan ülkelerde ve Euro'ya geçen AB ülkelerinde, olduğu gibi enflasyonist bir baskı yaratma tehlikesi Azerbaycan için de sözkonusudur. Farklı ülke uygulamalarından elde edilen en önemli sonuç, gerekli şartlar oluşmadan yapılan bu tür operasyonların hiperenflasyona yol açtığı şeklinde belirlenebilir.

Yeni para birimine geçişte karşılaşılan muhtemel sonuçlardan biri, geçiş döneminde küsuratlı fiyatların yukarı yuvarlanması sonucu oluşacak enflasyonist etkidir. Dolayısıyla genel ekonomik maliyetler kapsamında en önemli maliyet enflasyon olabilecektir. Fiyatlardaki küsuratların yuvarlanması, özellikle sıfır atmanın ötesinde, 5000 eski Manat = 1 yeni Manat olarak para değişiminin yapılacak olması bir miktar fiyat artışı olabilecektir. Euro'ya geçişte kullanılan küsuratlı dönüşüm kurlarında olduğu gibi, Azerbaycan'da yuvarlama etkisi yaşanabilecektir. Türkiye'deki gibi sadece sıfır atmaya dayalı para reformunda ise fiyat karşılaştırmaları daha kolay yapılabilir.

Aslında paradan sıfır atmaya dayalı para reformlarının enflasyon üzerinde artırıcı veya azaltıcı doğrudan bir etkisi olmamaktadır. Ancak Euro'ya geçişte bir yıl boyunca çift etiket uygulayan AB ülkelerinde fiyatların arttığı gözlemlenmişti. Euro'ya geçiş sürecinde 12 farklı dönüşüm kurunun kullanılması ve günlük hayatta daha sık tüketilen mal ve hizmet fiyatlarında artış olması, yuvarlama etkisini ön plana çıkarmıştır. Fiyatlarda küsurların yukarıya doğru yuvarlanmasından kaynaklanan bu artış nedeniyle pek çok AB ülkesinde Euro'dan sonra gizli enflasyon yaşanmıştır.¹³ Bu olgu, en somut olarak Almanya'nın Euro'ya geçiş sürecinde gözlenmiştir. Bununla birlikte, Euro bölgesinde 2002 yılı enflasyon oranı (%2,2) 2001 yılının enflasyon oranının (%2,5) altında gerçekleşmiştir. Euro Bölgesi dışında da daha önce bu yönde adım atan bir çok ülkede bu uygulama nedeniyle başlangıçta enflasyon yaşansa da ilerleyen aylarda olumlu sonuçlar alınmıştır.¹⁴

¹¹ Bkz: Salih Barışık, "Türkiye'de Yeni Türk Lirasına Geçiş Çalışmaları", İşveren, C:42, S:3, Aralık-2003, s. 31; Mehmet Günel, "Türk Lirası'ndan Sıfır Atılması ve Yeni Lira Uygulaması", *İktisat İşletme Finans*, Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın, Y:15, No:171, Haziran-2000, ss.88-89; İrfan Kalaycı, "TL'den Sıfır Atma Operasyonu", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Y:37, S:7, Temmuz 2000, ss.4-11.

¹² Kalaycı, s. 11.

¹³ Zeliha Aslan, "TL'yi Sıfırlardan Kurtarma Zamanı", *İnovizyon*, Y:1, S:10, Kasım 2003, s. 24.

¹⁴ Euro Bölgesi'nde 2002 yılı enflasyon oranı yüzde 2,2 olup, 2001 yılı enflasyonunun altındadır.

Fiyat yuvarlaması sonucu özellikle ucuz mallarda daha yüksek oranlarda fiyat artışları gözlenebilecektir. Enflasyon göstergelerinde parasal unsurların etkisinin yaklaşık %30 olduğundan hareketle¹⁵, para değişiminin aşağı seviyede teknik enflasyona sebep olacağı beklenirken, fiyatı 5000 Manat'tan aşağı olan mal ve hizmetlerin fiyatında artışın yüksek olacağı endişesi söz konusudur.¹⁶

Ancak perakende satışta yuvarlama konusunda ciddi ihtiyaç ve endişeye gerek olmadığı ifade edilebilir.¹⁷ Zira mevcut durumda mal ve hizmetlerin fiyatlarının yeni Manat ile tam olarak karşılığını yuvarlamaya gerek olmadan hesaplamak mümkündür. Örneğin, mevcut fiyatlarla 50 Manat olan bir mal (daha aşağı fiyata mal ve hizmet yoktur) para reformu sonrası 1 Kepik'e, fiyatı 250 Manat olan mal 5 Kepik'e, 2450 Manat olan mal ise 49 Kepik'e satılacaktır.

Yeni para birimiyle fiyatlar sanki çok düşükmüş gibi algılanabileceği için satıcılar arasında biraz daha "zam" yapmak duygusunun hakim olma ihtimali de enflasyonist etki yapabilir.

Aşağıda menü maliyetleri başlığında açıklanacak olan kamu veya özel kuruluşlar için ortaya çıkacak ek maliyetlerin ürün fiyatları üzerinden halka yansıtılması endişesi de enflasyon etkisi yaratabilir.

Yüksek enflasyon ortamında para biriminin hızlı bir şekilde değer kaybetmesi, kısa sürede bir üst kúpürlü banknot çıkarılması ihtiyacını ortaya çıkaracaktır.

Çift fiyat sistemi, yani fiyatların bir yıl süre ile eski Manat ve yeni Manat değerlerini birlikte gösterir bir şekilde düzenlenecek olması ile muhtemel fiyat artış sorunu önemli ölçüde aşılabileceği ve beklenen fiyat artışlarının oluşmayacağı düşünülebilir. Ferman çerçevesinde ülkede 1 Ekim 2005 – 31 Aralık 2006 tarihleri arasında çift etiket sistemi uygulanmasının zorunlu kılınması, enflasyonist etkiyi minimize edecektir.

Gerekli önlemlerin alınması halinde fiyatların yukarı yuvarlanması kısa vadeli ve uygulamaya geçişin ilk aylarında kendini gösterebilecek bir etki olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu tür operasyonlarda bazı mal ve hizmet fiyatlarında ortaya çıkabilecek münferit artışların, genel bir fiyat artışı olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir.

Enflasyon, fiyat artışlarındaki devamlılığı ifade eden bir olgudur. Perakendecilerin yeni Manat'a geçiş maliyetini tüketicilere yansıtma veya Kepik'teki yarılsamadan yararlanmak amacıyla fiyat yuvarlamalarına ve artışına gitmelerinin, süreklilik arz etmeyeceği düşünüldüğünde ise, enflasyon üzerinde etkili olmayacaktır.¹⁸

Diğer ülke uygulamaları dikkate alındığında, siyasi ve ekonomik istikrarın olduğu ortamda, para reformunun çok kısa vadede bile tartışmalı enflasyonu artırıcı etkisi bir yıl

¹⁵ Azer Mehtiyev, "Milli Valyuta Siyasi Spekulyasiya Vasitesi Olmamalıdır", http://www.mediaforum.az/articles.php?article_id=20050223044059225&page=07&lang=az, (22.03.2005)

¹⁶ Reşadət Axundov, "Manatın Denominasiyası Nece Neticelene Biler?", <http://www.iqtisad.net/qonaqyazar/ra001.htm>; <http://www.kitab.az/cgi-bin/catlib2/item.cgi?lang=az&item=20050228121518543#top>. (22.03.2005)

¹⁷ "Denominasiya İnflasiya İle Netijelenmeyejek", <http://www.bankstandard.com/archive.php?language=2&cat=5>, (22.03.2005)

¹⁸ Qubad İbadoğlu, "Denominasiya İnflyasiyaya Getirib Çıxarmaya Biler", *525.nci Gazet*, 15.02.2005; "Denominasiya İnflasiya İle Netijelenmeyejek", <http://www.bankstandard.com/archive.php?language=2&cat=5>, (22.03.2005)

içerisinde ortadan kaybolmakta, tam tersine iyi uygulandığında enflasyonu düşürücü bir uygulama olacağı gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan muhtemel enflasyon maliyetine ilişkin endişeler de dikkate alınarak para değişiminin ülkede enflasyonist bir ortam oluşturmaması doğrultusunda bir para politikası uygulanması planlanmıştır. Plan doğrultusunda Merkez Bankası, dışsal ya da içsel şoklardan kaynaklanabilecek olası enflasyonist bir baskı hissettiğinde şokun niteliğine ve yarattığı ekonomik etkiye bağlı olarak para politikası araçlarını kullanarak gerekli önlemleri alacaktır.

Bununla birlikte, para değişimi; asıl olarak ekonominin temellerine ve istikrar programındaki gelişmelere, bütçe disiplinine, yapısal reform süreci ve enflasyondaki gelişmelere bağlı olarak bekleyişlere göre şekillenen faiz oranlarını etkilemeyecektir.

Döviz kurlarına ilişkin olarak ise, para değişiminin parasal değerlerin yazılması ve ifade edilmesinin yaratacağı psikolojik etki dışında bir etkisi bulunmamaktadır. Zira, özellikle belirtmek gerekirse döviz kurları; yukarıda açıklanan unsurların yanısıra, piyasada işlem yapan tarafların davranışları, bekleyişler (özellikle ödemeler dengesi bekleyişleri) ve dış gelişmeler gibi unsurlara bağlı olarak değişim gösterebilmektedir.

2. Zaman Maliyetleri

Eski Manat'tan yeni Manat'a dönüşümlerde problemler yaşanabilecektir. 5000 eski Manat = 1 yeni Manat olarak para değişiminin yapılacak olmasından dolayı, sadece sıfır atan Türkiye ile mukayese edildiğinde, dönüşüm problemi Türkiye'den daha yüksek olacaktır.

Euro'ya geçişte Avrupa'da ortalama işlem zamanının 18 saniye artış gösterdiğini ölçen çalışmalarda, ortalama işlem zamanı 32 saniyeye yükselerek iki katına çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Ortalama işlem zamanının uzamasına rağmen, aynı çalışmalarda hesaplanan "kuyrukta bekleme" süresi, önemli bir zaman maliyeti ortaya çıkarmamış gözükmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında en büyük etken, özellikle süper marketlerin çalışanlarına verilen "eğitim" olmuştur. Avrupa'da Euro'ya geçilmeden önce başlayan eğitim çalışmaları çerçevesinde öncelikle çalışanlara yeni para birimini tanıttırılmış ve ayrıştırma zamanını düşürerek kuyruklarda beklemenin zaman maliyetlerini aşağılara çekmiştir. Bu nedenle özellikle ilk aylarda, uzayan işlem süreleri nedeniyle ortaya çıkacak zaman maliyeti dikkate alınmalı ve özellikle perakende sektöründe çalışanların eğitime gereken önem verilmelidir.

Öte yandan yeni para ile eski para birimlerinin birbirine dönüştürülmesinden kaynaklanan bazı hukuki sorunlar da yaşanabilir. Söz konusu problemlerin çözümü için, geçiş süresi boyunca eski ve yeni birimler cinsinden ödemelere ilişkin yasal düzenleme yapılması gerekmektedir. Parasal hüküm taşıyan sözleşme ve taahhütler ile borç-alacak ilişkilerini düzenleyen kanuni düzenlemelerde miktarların yeniden düzenlenmesine yönelik kanuni değişiklikler yapılmalıdır.

Yaşlı insanların ise yeni para birimine uyum sağlamasının zor olması veya daha fazla zaman alacak olması, ayrı bir zaman maliyeti olarak düşünülebilir.

3. Menü Maliyetleri

Yeni Manat'a geçişle birlikte özellikle işletmelerin tüm menülerinin değiştirilecek olması nedeniyle ortaya çıkacak menü maliyeti de dikkate alınması gereken maliyetler

olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel ve resmi kurumlarda, bütün yazılım, elektronik işlemci, muhasebe kayıtları, yazar kasa, bütün ödeme sistem ve araçlarının yeniden ayarlanması, bilanço ve tüm istatistiklerin uyumu ve geriye dönük düzeltilmesinden kaynaklanacak harcamalar ile şirketlerin sermaye yapılarına ilişkin yapılacak değişiklikler nedeniyle oluşacak ilan, tescil, noter, harç, damga vergisi dahil bir çok harcamaları da eklemek gerekmektedir.

Enflasyon ile mücadele açısından en büyük endişe, bu maliyetlerin ürün fiyatları üzerinden halka yansıtılmasıdır. Hiçbir kurum bu anlamda maliyetleri öz kaynaklarından karşılamak istemeyecektir.

Yeni Manat uygulamasının bankacılık sektörü üzerindeki etkileri ise önceden önlem almayı gerektirmektedir. Para basımı, taşınması ve bilgi işlem sistemlerinde zamanında değişikliğe gidilmesi gerekmektedir.

Hem mevcut kağıt para birimleri yerine yeni kağıt para birimleri basılacak, hem de madeni para kullanımına geçilecektir. Dolayısıyla operasyonun gerçekleştirilmesinin de paranın basımı ve dağıtımı gibi mecburi bir kısım maliyetleri vardır. Azerbaycan Merkez Bankası'nın bazı önlemler alması ve hazırlıklar yapması kaçınılmazdır.

4. Yoksullaşma Duygusu

Kendini fakirleşmiş hisseden zengin insanlar harcama eğilimlerini azaltabilirler. Bazı insanlar paradan sıfır atılınca her türlü (ücret, faiz, vb) gelirlerinden de aynı miktarda sıfırların atıldığı gerçeğinden hareketle, yoksullaşacaklarını zannedebileceklerdir. Bu ise yoksulluk oranının ve gelir dağılımında dengesizliğin yüksek olduğu ülkede yönetime tepki için psikolojik bir vasıta olarak kullanılmak istenebilecektir. Bu etkinin oluşmaması için yönetimin kamuoyunu yeterli düzeyde aydınlatması önem arz etmektedir.

5. Para Aldanımı ve Tüketim Tembelliği

Yeni para pek çok insanın tüketimle ilgili alışkanlıklarını ve buna bağlı olarak enflasyona bakış açısını da değiştirebilecektir. Bazı insanlar, sıfırları atılan paradan dolayı fiyatların düştüğünü sanarak, olduğundan daha çok mal satın alacaklardır. Bir tüketici reel gelirinde hiçbir değişiklik olmamasına karşın tüketimini artırma yönünde bir değişiklik yapma biçiminde para aldanımına uğrayabilir. Dolayısıyla para aldanımı ya da bir başka ifadeyle para yanılgısı; paranın reel değeri ile nominal değerinin birlikte hareket etmemesi sonucu insanların paranın reel değerini takip edemeyerek daha fazla harcama yapmasına sebep olan ve böylece enflasyona yol açabilen bir olgudur. Para aldanımı fiyatları yükseltecek bir tüketim çılgınlığı biçiminde gelişirse, ekonomi talep enflasyonu girdabına girebilir. Ayrıca, madeni paranın yani Kepik'in mübadele aracı olarak kullanılması durumunda gerekli önlemler alınmadığı takdirde, Kepik üzerinde hesaplandığı için pek önemsenmeyen bu tür artışlar %100 oranında olup enflasyonla mücadele politikasını olumsuz etkileyebilir.

Yukarıdaki durumun aksine halkın, paranın değerinin arttığını zannederek, zorunlu harcamalar dışındaki gelirlerini tasarruf yapma eğiliminde olmaları da beklenebilir. Bu durumda olan insanlar ev, araba ve lüks tüketim mallarına yönelik harcamalarını erteleyerek bir tüketim tembelliği içine girebilir. Bu durum ise, enflasyonda talepten kaynaklanan etkiyi azaltabilir. Bu etkinin yanı sıra, paranın

harcanmayarak atıl ankes olarak tutulması, mal ve hizmet tüketimini azaltarak reel ekonomiyi bir durgunluk sürecine de sokabilir.

D - Para Reformunun Zamanlaması ve Uygulaması

Türkiye örneğinde olduğu gibi para reformuna giden bazı ülkeler reformu, enflasyona karşı öncelikle belirli bir başarı kazanılması ve fiyat artış hızlarının sıkı para politikaları ile düşürülmesi sonrasında bırakırken, bazı ülkeler ise para reformunu dezenflasyon politikaları ile birlikte uygulamışlardır.

Azerbaycan'da para reformu, zamanlama olarak ekonomide istikrarın var olduğu bir zaman diliminde gerçekleştirilecektir. Türkiye'de henüz istikrara yeni adım atılan bir dönemde reforma gidilmişken, Azerbaycan'da uzun süredir var olan siyasi ve makroekonomik istikrar ortamında reform gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla Azerbaycan'da siyasi ve ekonomik zeminin Türkiye'ye göre daha sağlam olduğu, muhtemel maliyetlerin Türkiye'ye göre daha az olacağı söylenebilir. Ancak Türkiye'den farklı olarak sıfır atmanın ötesinde, '1 yeni Manat = 5000 eski Manat' şeklinde bir para reformuna gidiliyor olması, maliyetin Türkiye'ye göre daha yüksek olma ihtimalini arttırmaktadır.

Yeni banknot ve madeni paraların küpür kompozisyonu ise şöyledir: Para reformu sonrasında dolaşımda 1, 5, 10, 20, 50 ve 100 Manatlık yeni banknotlar ile 1, 5, 10, 20, 50 Kepik madeni paralar olacaktır.

Böylece fiyatı 50 Manat olan bir ürün para değişimi sonrası 1 Kepik'e, fiyatı 250 Manat olan ürün 5 Kepik'e, 2500 Manat olan ürün 49 Kepik'e, 5000 Manat olan bir ürün ise 1 Manat'a satılacaktır.

Yeni banknot ve madeni paraların hazırlanmasından ve tedavülünden Milli Banka sorumludur. Milli Banka aynı zamanda banka ve ödeme sisteminin yeni Manat'a geçişi için gerekli önlemleri almakla sorumludur. Azerbaycan'da faaliyette bulunan bankalar herhangi bir komisyon almaksızın eski Manat'ları yenileri ile değiştireceklerdir. Milli Banka, bankalar tarafından eski banknotların yenileri ile değişiminin herhangi bir komisyon almaksızın gerçekleştirmelerini denetlemekle ve bu kuralı uygulamayan bankalar için gerekli kanuni işlemleri yapması ile de yetkilidir.¹⁹

Milli Banka ilk aşamada 250 milyon adet banknot, 150 milyon adet madeni para piyasaya azretmeyi planlamaktadır. Para reformuna ilişkin harcamaların ise 23 milyon dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Para reformu durumunda yapılacak harcama, para reformu yapılmaması durumunda yapılacak harcamadan %30-35 daha aşağı olacaktır. Ancak herbir banknotun üretim maliyeti daha pahalı olacaktır.

Defter tutma zorunluluğu olan gerçek ve tüzel kişilere dönem ortasında ara hesap vaziyeti çıkarma yükü getirmemek ve ikili kayıt sistemi yaratmamak için para değişimine gelecek mali yıl başında yani 01.01.2006 tarihinde geçilecektir.

Ferman'a istinaden, mal ve hizmetlerin fiyatları ise 1 Ekim 2005 tarihinden 2006 yılı sonuna kadar hem eski hemde yeni fiyatlarla birlikte fiyat etiketlerinde gösterilmek mecburiyetinde olacaktır. Sözkonusu kuralın uygulamasından ise Vergiler Bakanlığı ve İktisadi Kalkınma Bakanlığı sorumlu tutulmuştur.

¹⁹ A. Ehmedova, "Denominasyadan Qazanmaq İsteyenler Cezalandırılacaq", <http://www.ayna.az/new/ayna/arcview.php?dayar=16&month=2&year=2005&category=3>, (22.03.2005)

Yine Ferman'a istinaden, Azərbaycan İktisadi Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı, 2006 yılı için ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasına ilişkin göstergeleri ve devlet bütçesini, yeni Manat'ı dikkate alarak hazırlayacaklardır.

Bakanlar Kurulu ise para reformunun gerçekleştirilmesi için gerekli önlemleri, Para Reform Komitesi'nde müzakere ederek gerekli kararların alınması ve ilgili devlet kurumları ile birlikte Ferman çerçevesindeki faaliyetlerin hayata geçirilmesi ile sorumlu tutulmuştur. Bakanlar Kurulu Ferman'ın icrası ile ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı'nı periyodik olarak bilgilendirecektir.²⁰

Birinci aşamada, eski ve yeni Manat banknotlar 1 yıl süre ile birlikte tedavül edecek ve 1 yılın sonunda Manat dolaşımından kaldırılacaktır. İkinci aşama olarak 2007 yılından itibaren ise eski banknotlar miktarına bağlı olmayarak Milli Banka tarafından sınırsız ve süresiz olarak değiştirilecektir.²¹

E - Para Reformunun Başarı Şartları

Para değişimiyle istenen hedeflere ulaşılması için gereken şartlar aşağıda ekonomik istikrar, siyasi istikrar ve kamuoyu desteği altbaşlıkları altında incelenecektir.

1. Ekonomik İstikrar

Ülkede ekonomik ve mali istikrarın varlığı, para değişiminde hedeflere varılması ve muhtemel maliyetlerden minimum seviyede etkilenilmesi bakımından gereken en önemli şarttır.

Tek haneli enflasyon ve kalıcı fiyat istikrarı yeni para biriminin başarısı açısından gereklidir. Bu bakımdan, ekonomik istikrar bağlamında süreklilik kazanmış tek haneli enflasyon ve enflasyon hedeflemesi Merkez Bankası tarafından açıkça devam ettirilmelidir. Enflasyon hedeflemesi ile Merkez Bankası'nın açıklayacağı oran, sadece bir beklentinin ötesinde, Merkez Bankası'nın güvenilirliği ile desteklenen bir hedef sayılacaktır. Fiyat düzeyinin öngörülebilmesi, piyasalarda belirsizliğe neden olmayacak ve yatırımları olumsuz yönde etkilemeyecektir.

Azərbaycan'da sağlanan siyasi istikrarın ardından yapılan reformlar ve alınıp uygulanan politikalarla ekonomide istikrar sağlanmıştır. 2004 yılından itibaren ise ekonomik iklimin elverişliliğini ve cazibesini Bakü'nün yanı sıra ülkenin tüm bölgelerine de taşıyacak devlet teşvik politikalarının hayata geçirilmesi ve 2006 yılından itibaren ise Bakü-Ceyhan'ın faaliyete geçmesinin ardından elde edilecek petrol ihraç gelirleri ile ülke, her bir bölge ve sektörünü kapsayacak bir mahiyette topyekün bir kalkınma sürecine girme aşamasındadır.

2. Siyasi İstikrar

Her bir ülkede, makro iktisadi istikrarın sağlanması ve devamı için öncelikle siyasi istikrar olmalıdır. Siyasi istikrar, yürütülen ekonomik programın kesintiye uğramayacağını göstergesi olarak piyasalara güven vermektedir.

²⁰ 'Azərbaycan Respublikasında Pul Nişanlarının Nominal Deyerinə və Qiymətler Miqyasının Deyişdirilməsi (Denominasiyası) Haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fermanı', 7 Fevral 2005. Bkz: <http://www.nba.az/az/denom/president.shtml>.

²¹ İ. Abbasov, "Yanvarın 1-dən Manat Denominasiya Ediləcək", <http://www.ayna.az/new/ayna/arcview.php?dayar=8&month=2&year=2005&category=8>; <http://www.xeber.net/view.php?d=44983> (22.03.2005).

Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından sağlanan siyasi istikrar adına endişeye sevk edici belirsizlikler İlham Aliyev'in iktidara gelmesi ile minimum düzeye çekilerek beklentiler olumlu kılınmıştır.

2005 yılından itibaren ise siyasi istikrarın devamı adına gereken önlemlerin alınması ve dikkatin gösterilmesi gerekmektedir. Zira Gürcistan ve Ukrayna'nın ardından Kırgızistan'da yaşanan gelişmeler; 2005 yılı sonlarında Azerbaycan'da yapılacak olan milletvekili seçimleri ve seçim sonrasındaki siyasi istikrarı bozmaya yönelik muhtemel oluşum ve hareketlerin meydana gelebileceği endişesini zihinlerde çağrıştırmaktadır.

3. Kamuoyu Desteği

Para reformunun, fiyatların yukarı yuvarlanması gibi nedenlerle başlangıçta enflasyonist etkileri olabilmektedir. Kamuoyunun beklenen bu fiyat artışlarını paniğe kapılmadan ve programa inancını yitirmeden karşılaması gerekmektedir.

Enflasyonist etki dışında yukarıda ifade edilen muhtemel maliyetler de kamuoyunu endişeye ve ümitsiliğe sevk edebilir. Dolayısıyla kamuoyunun endişelerinin azaltılması için gerekli bilgilendirmenin en sağlıklı şekilde ve zamanında yapılması para reformunun başarıya ulaşması açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Azerbaycan'da henüz kamuoyunun para değişimi hakkında yeteri kadar bilgilendirildiği söylenemez. Bu konuda, yazılı ve görsel iletişim yollarından faydalanılarak kamuoyunun aydınlatılması ve böylece para değişimine gereken kamu oyu desteğinin en üst seviyede sağlanması gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Azerbaycan'da son 10 yılda gerçekleştirilen reformlar ve yürütülen doğru iktisat politikaları sonucunda sağlanan makroekonomik istikrar, yüksek ekonomik kalkınma seviyesi, düşük seviyede seyredecek şekilde kontrol altına alınan enflasyon, Manat'ın döviz kurunda sağlanan istikrar ve halkın hayat standardında iyileşme gerçekleşmiştir. Ancak 1990'lı yılların ilk yarısında ülkede yaşanan hiperenflasyon ve devalüasyon ile ülke içi ve ülke dışı değerini ve itibarını kaybeden bir milli para birimi tedavüdedir.

Ekonomide yakalanan performans ve 2006 yılından itibaren petrol ihracında gözlenen önemli artış ile ekonominin kalkınma sürecinde önemli bir ivme kazanacak olması dikkate alınarak, para reformu gerçekleştirilmek istenmiştir.

Para değişim operasyonu basit bir operasyon gibi görünmekle birlikte, özellikle muhasebe, ödeme sistemleri ve bilgi işlem programları bakımından kapsamlı ve detaylı çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir.

Bu tür bir uygulama istikrar programının bir parçası olarak düşünülmemektedir. Para reformu, gerçekleştirilen diğer reformlar ve iktisat politikaları ile ülkede sağlanan makroekonomik istikrar ortamında yürütülen istikrar ve kalkınma programlarını destekleyici niteliktedir.

Yeni Manat'ın uluslararası piyasalarda istikrarlı ve değerli bir para birimi olmasının temel şartı ülke ekonomisinin güçlü ve istikrarlı bir yapıya sahip olmasıdır. Ülkede var olan ekonomik istikrarın devam ettirilmesi, döviz kurunda spekülasyon talebine bağlı olarak oluşabilecek dalgalanmaları önleyecek ve para biriminin tasarruf aracı olma işlevini güçlendirerek, yerli paraya olan talebi artıran bir unsur olacaktır.

Yeni Manat'a geçiş aşamasında, perakendecilerin muhtemel maliyetleri tüketicilere yansıtmasının ve Kepik'e ilişkin yanılısamalardan yararlanmak amacıyla fiyat yuvarlamalarına gidilmesine bağlı olarak enflasyon üzerinde ortaya çıkabilecek etkinin sınırlı oranda kalması için kanuni önlemlerin zamanında alınması gerekmektedir.

Geçiş aşamasında yaşanabilecek sorunların en aza indirilmesi için gerekli teknik hazırlıkların tamamlanması büyük önem taşımaktadır. Para birimi değişimine ilişkin çalışmalar kapsamlı ve planlı bir şekilde kamu kurumları arasında işbirliği içinde yürütülmelidir. Hazırlık aşamasında her kurum kendi alanına giren konularda teknik hazırlıklarını sürdürmeli, ihtiyaç duyulan kurumsal ve hukuki düzenlemeler yapılmalıdır.

Kamuoyunu yeni Manat'a geçiş konusunda bilgilendirmek ve geçiş aşamasında ortaya çıkabilecek yanılısamaların önüne geçebilmek amacıyla toplumun tüm kesimlerini kapsayan, iletişim kampanyası başlatılmalıdır. Yeni Manat'a hazırlık ve bilgilendirme çalışmaları, yeni banknot ve madeni paraların fiziki görünümünün ve güvenlik özelliklerinin tanıtımı, etiketlerde çift fiyat uygulamasına yönelik bilinçlendirme çalışmaları, günlük kullanıma yönelik pratik bilgiler verilmesi gibi yeni Manat'ın kullanım alışkanlığının yerleştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Yeni Manat cinsinden yapılan işlemlerin sonuçlarında ve ödeme aşamalarında bir Kepik'in altındaki tutarları ödemeye imkan verecek madeni para bulunmaması nedeniyle, yarım yeni Manat ve üzerindeki değerlerin bir üst Kepik'e tamamlanması, yarım Kepik'in altındaki değerlerin dikkate alınmaması yönünde düzenleme de gerekmektedir.

Neden olabileceği olumsuzluklar ve yol açabileceği maliyetler ile getireceği olumlu gelişmeler karşılaştırıldığında, her ne kadar para reformunun Azerbaycan için Türkiye'deki kadar teknik zorunluluk hali aldığı söylenemese de, para reformunun yararları üstünlük göstermektedir. Yine de iyi uygulanmadığı taktirde ortaya çıkacak maliyetleri dikkate almakta büyük yarar vardır. Bu nedenle diğer ülke tecrübelerinin de daha bir dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- A. Ehmədova, "Denominasiyadan Qazanmaq İsteyenler Cezalandırılacaq", <http://www.ayna.az/new/ayna/arcview.php?dayar=16&month=2&year=2005&category=3>, (22.03.2005)
- Ayhan Karaca, "Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocakozel2002/ayhan.htm>. (13.03.2003)
- Azər Mehtiyev, "Milli Valyuta Siyasi Spekulyasiya Vasitəsi Olmamalıdır", http://www.mediaforum.az/articles.php?article_id=20050223044059225&page=07&lang=az, (22.03.2005)
- Birol Erkan, "Türkiye'de Paradan Sıfır Atılması ve Yeni Türk Lirasına Geiş alışmaları", <http://www.ceterisparibus.net/turkiye/guncel.htm> (15.03.2005)
- C. şerifov, "Azerbaycanda Valyuta Bazarının Müasir Veziyyeti ve Onun İnkişaf Perspektivleri", *Azerbaycan 21. Esrin Astanasında*, Azerbaycan İmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı, 1998, ss.551-552.
- Emin Hüseyinzade, "Azerbaycan Bankları Gelecek Denominasiya Zamanı Problemlər Yarana Bilecek Texniki Problemlərin Helli Üçün İşçi Qrup Yaradıblar", <http://www.azadses.org/programs/iqtisadiyyat/az/2005/03/FB1AE83C-35B2-404A-8C74-23BA4DB3CC88.asp> (22.03.2005).
- İ. Abbasov, "Yanvarın 1-dən Manat Denominasiya Edilecek", <http://www.ayna.az/new/ayna/arcview.php?dayar=8&month=2&year=2005&category=8>; <http://www.xeber.net/view.php?d=44983> (22.03.2005).
- İnqilab Ehmədov, "İqtisadi İslahatlarda Pul-Kredit Siyasetinin Rolü", *Meşveret Bülleteni*, No:7(43), Oktyabr-2001, ss.43-44.

- İrfan Kalaycı, "TL'den Sıfır Atma Operasyonu", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Y:37, S:7, Temmuz 2000, ss.4-11.
- Mehmet Günel, "Türk Lirası'ndan Sıfır Atılması ve Yeni Lira Uygulaması", *İktisat İşletme Finans*, Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın, Y:15, No:171, Haziran-2000, ss.86-89.
- M. İlker Parasız, *Kriz Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996.
- Nesimi Kamalov, "1990-2000 Yılları Arasında Azerbaycan'da Enflasyon", *Journal of Qafqaz University*, Number 6, Bakı, Fall-2000, ss.67-72.
- Osman Nuri Aras, "Azerbaycan İktisadiyyatında Ehtimal Olunan Problem: Pul Evezi", *Azerbaycan İqtisadiyyatında Strateji Problemleri adlı Konfrans Materialları*, Bakı, 14-15 Mart 2002, ss.315-318.
- Osman Nuri Aras, *Azerbaycan Ekonomisi Makroekonomik ve Sektörel Analiz*, Kafkasya Araştırmalar Merkezi Yayınları, Bakü, 2003.
- Osman Nuri Aras, *Para Talebi Para İkaməsi ve Finansal Gelişme*, Qafqaz Üniversitesi Yayınları, Bakü, 2000.
- Qubad İbadoğlu, "Denominasiya İnflyasiyaya Getirib Çıxarmaya Biler", *525.nci Gazet*, 15.02.2005.
- Reşadət Axundov, "Manatın Denominasiyası Nece Neticelene Biler?", <http://www.iqtisad.net/qonaqyazar/ra001.htm>; <http://www.kitab.az/cgi-bin/catlib2/item.cgi?lang=az&item=20050228121518543#top>. (22.03.2005)
- Salih Barışık, "Türkiye'de Yeni Türk Lirasına Geçiş Çalışmaları", *İşveren*, C:42, S:3, Aralık-2003, s. 31.
- Ülviyyə Esedzade, "Azerbaycan Manatı Bugün Daha Çox Xırda Ticaretde İstifade Olunur", *525.nci Gazet*, 19.02.2005.
- Ülviyyə Esedzade, "Yeni Manatın Dizaynını Avronu Hazırlayan Mütexassis Verib", *525.nci Gazet*, No:26 (1883), 10. 02.2005.
- Ülviyyə Esedzade, "Denominasiya Azərbaýcan Üçün Tez İdi?", *525.nci Gazet*, 09.02.2005. <http://www.525ci.com/2005/02/09/anons.php?m=4>, (22.03.2005)
- Zafer Çağlayan, "Düşen Enflasyon Ortamında Yaşamak", *Asomedy*, Şubat-2004.
- Zeliha Aslan, "TL'yi Sıfırlardan Kurtarma Zamanı", *İtovizyon*, Y:1, S:10, Kasım 2003, ss.24-27.
- Zuhal Kızılot, "Yeni Türk Lirası Operasyonu", *Hürses*, 13 Ekim 2004, s.5.
- Azerbaycan Milli Banka Yayınları.
- Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi (ARDSK) Yayınları.
- 'Azerbaycan Respublikasında Pul Nişanlarının Nominal Deyerinin ve Qiymetler Miqyasının Deyişdirilmesi (Denominasiyası) Haqqında Azerbaycan Respublikası Prezidentinin Fermanı', 7 Fevral 2005. Bkz: <http://www.nba.az/az/denom/president.shtml>. (23.03.2005)
- "Denominasiya İle Bağlı İşçi Qrupu Yaradılır", <http://www.ucnoqta.com/2005/03/08/anons.php?m=11>, (22.03.2005).
- "Denominasiya İnflyasiya İle Netijelenmeyejek", <http://www.bankstandard.com/archive.php?language=2&cat=5>, (22.03.2005)
- "Denominasiya Zeruretden Doğub, Yaxud İslahat Namine İslahat?", <http://www.baku-xeber.com/analiz.htm>; http://club.vstre4a.de/viewtopic1700_200.html (22.03.2005).
- "Dövriyyəye Yeni Eskinaslar Buraxılacaq", http://bizimasr.media-az.com/arxiv_2002/sentyabr/212/xeber.html, (22.03.2005)
- "Ekspertin Fikrince, Denominasiyada Esas Meqsəd Dövriyyəye Heydər Eliyevin Şekli Olan Pulları Buraxmaqdır", http://www.mediaforum.az/articles.php?article_id=20050208054236012&page=07&lang=az (22.03.2005).
- "Sıfırları Silmək Qorxusu", <http://www.express.com.az/second.asp?id=18087> (22.03.2005).
- "Yeni Denominasiya Edilmiş Azərbaýcan Manatının Hazırlanması Üzre Sifariş Aprelin Birinci Yarısında Verilecek", <http://www.azerigazbank.com/azr/archive.php?nt=2&id=2155>, (22.03.2005).